

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 378.4 / 37.014

Г. В. ТОВКАНЕЦЬ

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ В СЛОВАЧЧИНІ

Розглядаються питання розвитку економічної думки та вищої економічної школи в Словаччині у ХХ ст. Акцентовано увагу на розвитку закладів системи професійної вищої освіти та наукових установ, де досліджуються проблеми економіки. Відображено погляди представників словацької економічної школи на актуальні питання економічної теорії та економічної освіти. Стисло проаналізована освітня діяльність М. Балудянського, М. Ходжі, К. Стодоли та їх вплив на формування європейської та світової вищої професійної школи і економічної освіти.

Ключові слова: економічна школа, вища економічна освіта, словацька економічна думка, університет.

A. V. TOVKANETS

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В СЛОВАКИИ

Рассматриваются вопросы развития экономической мысли и высшей экономической школы в Словакии в ХХ веке. Акцентировано внимание на развитие учреждений системы профессионального высшего образования и научных учреждений, где исследуются проблемы экономики. Отражены взгляды представителей словацкой экономической школы на актуальные вопросы экономической теории и образования. Проанализирована кратко образовательная деятельность М. Балудянского, М. Ходжи, К. Стодоли и их влияние на формирование европейской и мировой высшей профессиональной школы и экономического образования.

Ключевые слова: экономическая школа, высшее экономическое образование, словацкая экономическая мысль, университет.

G. V. TOVKANETS

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF HIGH ECONOMIC SCHOOL IN SLOVAKIA

The article deals with the development of economic thought and the School of Economics in Slovakia in the twentieth century. Aktsentirovano attention to the development of institutions of vocational higher education and research institutions, where we study the problem ekonomiki. Otrazheny views of the representatives of the Slovak economic schools on topical issues of economic theory and economic obrazovaniya. Proveden brief analysis educational activities of M. Baludyanskogo, M. Hoxha, K. Stodola and their influence on the European and global higher vocational school and economic education.

Key words: New Economic School, university education, representatives of the Slovak economic thought, universities.

Інтеграційні процеси в Європі зумовлюють необхідність пошуку ефективних механізмів входження інших держав, в тому числі України, в єдиний європейський простір. Освітня сфера є однією з найбільш важливих в об'єднувачому процесі з європейською спільнотою. «У ситуації всесвітньої рецесії, яка впливає на рівень працевлаштування, освіта є істотною інвестицією для відповіді на технологічні та демографічні зміни, що змінюють ринки праці» [6].

Становлення вищої професійної школи та формування професійної компетенції як засобу забезпечення працевлаштування були предметом розгляду українських (Н. Абашкіна, В. Базилевич, М. Вачевський, В. Геєць, І. Зязюн, В. Луговий, О. Матвієнко, Н. Ничкало, Л. Пуховська, В. Романовський) і зарубіжних (Ж. Баторова, П. Друкер, Й. Шумпетер та ін.) науковців.

У контексті інтеграції та глобалізації актуальності набуває дослідження історичних віх та розвитку освітньої галузі Європейського Союзу (ЄС), зокрема країн Східної Європи. На нашу думку, вивчення досвіду формування економічної освіти в Словаччині, що як і Україна пройшла нелегкий шлях становлення та визнання, сприятиме підвищенню в нашій державі європейської культурної ідентичності та поступу до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього середовища.

Мета статті – розкрити особливості історико-педагогічного розвитку економічної думки та вищої економічної освіти в Словаччині у ХХ ст.

Зазначимо, що Словаччина до 1918 р. була частиною Австро-Угорщини. Поразка останньої в Першій світовій війні призвела до практичної реалізації планів чеських і словацьких політичних кіл щодо утворення спільної держави. На початку листопада 1918 р. Національний комітет у Празі проголосив створення самостійної Чехословацької Республіки і заявив про тимчасове взяття на себе функцій вищого органу влади в країні, оскільки 30 жовтня в м. Мартін Словацька національна рада, яка була створена у вересні 1918 р. як вищий орган Словаччини, проголосила про відділення Словаччини від Угорщини і входження до єдиної Чехословацької Республіки [1, с. 11; 14, с. 226].

Новопостала Чехословацька складалася з двох різних частин: більш розвинених чеських земель з промисловими традиціями і менш розвиненої, сільськогосподарсько орієнтованої Словаччини. Підкарпатська Русь, що займала українські землі Закарпаття, економічно на початку ХХ ст. була вкрай бідною. Впродовж 1918–1938 рр. рівень розвитку в Словаччині та Підкарпатській Русі (Карпатській Україні) покращився, однак частка їх в загальному обсязі промислового виробництва і сукупного доходу Чехословацької Республіки збільшилася ненабагато. У 1946 р. територія Підкарпатської Русі увійшла до УРСР в складі Радянського Союзу. Основні показники виробництва і споживання на душу населення в Словаччині у так званий соціалістичний період досягли рівня, близького до Чехії. Зрозуміло, що пріоритетним у розвитку Чехословацької Республіки на початку ХХ ст. стало питання економіки. Та особливої уваги надавалося питанням освіти. Відкривалися нові школи, професійні училища, вузи. З розвитком державності та економіки країни поступово формувалася словацька економічна школа. Зазначимо, що передумовою розвитку словацької економічної думки на початку ХХ ст. була діяльність економістів часів Австро-Угорщини.

Одним з яскравих представників економічної думки, що мав неабиякий вплив на формування не тільки словацької, а й української та російської економічних шкіл, був Михайло Андрійович Балудянський (1769–1847). Він є автором восьми томів праць, що пов'язані з розглядом національної економіки і які вивчали студенти університетів Відня і Будапешта. Випускник Королівської академії правознавства в Кошице М. Балудянський продовжив навчання у Віденському університеті. Після закінчення вищих студій обійняв викладацьку посаду в Надьварадській академії, невдовзі захистив докторську дисертацію і став деканом Пештського університету. В 1804 р. на запрошення міністерства освіти Росії переїхав у Санкт-Петербург. В Імператорському педагогічному інституті М. Балудянський викладав політичну економію, фінанси і дипломатику.

Конспекти лекцій і публікацій вченого під назвою «Економічна система» не втратили наукової цінності і сьогодні. Серед багатьох його економічних та освітніх ідей заслуговує на увагу «система, що заснована на торгівлі». М. Балудянський наголошував, що «гроші як основне знаряддя торгівлі та міра всіх цінностей становлять головне багатство народу», «основне правило полягає в прискоренні обігу грошей», «міські жителі більше від сільських

пов'язані з грошовими операціями». На думку економіста, основою комерційної системи є примноження грошей. Особливу роль в регулюванні економічних відносин він відводить державі. Вона, на його думку, виконує роль батька родини, який повинен кожному визначити деякий вид діяльності. «Громадянин повинен вправлятися не в тих промислах, від яких він отримує більше прибутку, а в тих, котрі приносять державі більше користі», – зазначав науковець.

Оцінюючи економічні теорії свого часу, М. Балудянський стверджував, що «праця виробляє капітал. Лише капітали приводять у рух працю. Але всякий капітал здобувається головню старанням і ощадливістю. Жодне знаряддя обміну не має творчої сили. Кредит, заснований на достатку позичальника і продуктах праці, правосуддя, покровительство та свобода промисловості, спільно з освітою громадян і поширенням торгівлі, є єдиними засобами збагачення нації» [3, с. 255].

М. Балудянський відомий не тільки як економіст, а і як вміль педагог й організатор вищої освіти. Після відкриття у 1819 р. Санкт-Петербурзького університету він був обраний в ньому деканом філософсько-юридичного факультету, де читав енциклопедію юридичних і політичних наук та політичну економію. Згодом його було обрано і затверджено першим ректором університету [15]. М. Балудянський є автором значної кількості проектів, записок з адміністративного права, фінансів, аграрних відносин і місцевого управління, наукових праць тощо. Мав він вплив і на розвиток економічної освіти в Україні, визнанням чого було обрання його почесним доктором Київського університету [4, с. 481].

Відомим політичним діячем та автором багатьох наукових праць з питань економіки на початку ХХ ст. у Словаччині був Корнель Стодола (1866–1946). Він навчався в гімназіях міст Лученець, Кежмарок, Братислава, Пряшів. Активно займався політикою, як член Словацької національної ради брав активну участь у формуванні Чехословацької держави в 1918 р. та підписанні Мартінської декларації. Будучи членом Ради фінансових закладів Словаччини, К. Стодола мав можливість бачити проблеми фінансової системи краю. Оскільки, на його думку, виявляється дисбаланс між банками та малими кооперативними фінансовими установами, необхідно створити для фермерів взаємну ощадну касу. В 1923 р. за його ініціативою та сприянням була сформована Спілка ремісників і кредитних установ Словаччини та Підкарпатської Русі. Надавав важливого значення оперативній інформації, з цією метою заснував журнал «Економічний огляд» («Hospodářské rozhľady»). Крім того, що К. Стодола був досвідченим економістом, він брав активну участь у розвитку фізичної культури, туризму і спорту в Словаччині, передусім серед шкільної та студентської молоді [8, с. 431].

Найкращим представником словацької економічної думки та прихильником розвитку вищої професійної освіти в Словаччині на рубежі ХІХ–ХХ ст. вважається Мілан Ходжа (1878–1944) – філософ, юрист, економіст. Він отримав вищу освіту в Будапешті та Відні. Після створення Чехословаччини був одним з політичних лідерів Словаччини, а також лідером Словацької селянської партії. М. Ходжа неодноразово займав провідні пости в чехословацькому уряді: міністр уніфікації права (1919–1920), міністр сільського господарства (1922–1925, 1932–1934) міністр освіти (1926–1929), прем'єр-міністр (1935–1938).

Він був одним з небагатьох політиків Європи, які висловлювали думку про небезпеку для світу як російського більшовизму, так і німецького націонал-соціалізму. Провідною ідеєю його політичного бачення було створення певного політичного й економічного бар'єру між цими політичними течіями, в зв'язку з чим висловлював необхідність більш тісної співпраці між країнами Центральної Європи. В 1936 р. ця ідея (так званий «план Ходжі») була використана у створенні єдиного економічного простору в цьому регіоні, де були усунені тарифні бар'єри і створена зона вільної торгівлі від Іданська до Салонік. М. Ходжа видав такий план як ініціативу Чехословаччини, яка прагне довести світові свої традиції демократії та громадянських свобод заради економічного прогресу. Фактично у цей час уже визрівала ідея єдиного європейського економічного простору.

В час, коли міністром освіти Чехословаччини був М. Ходжа, у Підкарпатській Русі надзвичайно інтенсивно будувалися школи, відкривалися ремісничі училища, розширювала діяльність Мукачівська торговельна академія. Особлива увага при цьому приділялася

національному питанню, зокрема надавалася можливість здобувати освіту українською (русинською) мовою [2].

Після 1918 р. з'являються перші групи економістів, яких можна вважати представниками власне словацької школи економічного мислення: Імре Карваш (1903–1981), Рудольф Бріск (1908–1971), Юлій Пазман (1907–1982), Петро Затько (1903–1978) [11, с. 23]. Деякі з економістів, які мали значний вплив на розвиток економіки та економічної освіти, емігрували зі Словаччини. Таким був зокрема Ервін Гекснер (1893–1968) – економіст і політолог, професор Карлового університету в Празі, генеральний секретар і представник Чеської сталеливарної промисловості (з 1931 р.). В 1937 р. він емігрував у США, де був професором економіки та політології в різних університетах, став відомим фахівцем з питань міжнародного бізнесу. Його робота «Міжнародні картелі» (1943) стала однією з основоположних праць щодо організації міжнародного менеджменту [9].

З формуванням чехословацької держави та розвитком її економіки виникла необхідність у створенні вузів, які би вели підготовку фахівців за економічними напрямками. В 1919 р. був створений Університет Коменського в Братиславі (в 1939–1954 рр. називався Словацьким університетом), у 1937 р. – Словацький технологічний університет, в грудні 1940 р. – Економічний університет в Братиславі (відкрився як економічний коледж, реорганізований у 1944 р. в Словацьку вищу школу управління, а в 1949 р. – у Вищу школу економічних наук, Економічним університетом став у в 1989 р.).

Після Другої світової війни у Словаччині з'явилася велика кількість талановитих економістів, які розвивали економічну думку та вищу економічну школу. Це були переважно професори Економічного університету, а також інших вузів і науково-дослідних інститутів. Вони активно впливали на економічні перетворення в Чехословаччині в так званій соціалістичний період. Деякі з них були реформаторами, дехто суворо дотримувався лінії комуністичної партії Чехословаччини, інші ж були власне науковцями, які не зовсім прислухалися до тих чи інших учень, а створювали свої системи навчання студентів-економістів, враховуючи прокапіталістичні і соціалістичні теорії, даючи можливість майбутнім фахівцям формулювати власну думку, висловлювати свої міркування.

Впродовж 1948–1989 рр. економічна теорія у Словаччині формувалася переважно в рамках марксистської соціальної теорії. Як зазначає Г. Вагнер, «економіка при комунізмі не дала вражаючих нових ідей, теорем, які були б важливими для інтелектуального розвитку студентства» [14]. Період соціалістичної економіки не можна відкидати зовсім і вважати його таким, який нічого не дав. Суперечки та дискусії в цей період велися стосовно планової та ринкової економіки і відображали політичні погляди всередині комуністичної партії, а також у соціалістичному економічному співтоваристві. У Чехословаччині дискусійні клуби чи зібрання з обговорення таких проблем діяли в 1960-і, а також пізніше – в 1980-і роки. Прихильників ринкових механізмів розвитку економіки було більше в Чехії, ніж у Словаччині. У словаків виникла стурбованість тим, що ринкова економіка може перешкоджати подальшому вирівнюванню економічного життя Словаччини та Чехії. Словацькі економісти стверджували, що «реформи стосовно ринкової економіки» в Словаччині будуть складнішими, ніж у Чехії.

Авторами документів щодо вирівнювання економіки Чехії і Словаччини були В. Павленда (1965), А. Джубан, Г. Кочтух, Е. Прачко (1968), Ю. Ліптак (1969), А. Балек (1982) та інші економісти. Одночасно економічна думка Словаччини поповнюється досягненнями економічної теорії, що сформовані в західних країнах. Одним з прикладів є офіційним вузівський підручник з розробки динамічних економічних моделей за редакцією А. Лашчака (1985) [11, с. 27–35].

Соціалістичний період характеризується появою понад 10 вузів різного спрямування, де були відкриті й економічні спеціальності: Словацький сільськогосподарський університет в м. Нітра (1952), Технічний університет в м. Зволен (1952), Технічний університет в м. Кошице (1952), Університет в м. Жиліна (1960), Військово-політична академія (1969). Економісти, які діяли в соціалістичний період, не створили сильної словацької економічної школи, а більшість з їх інтелектуальних напрацювань втратила свою цінність з падінням соціалістичного ладу.

Після 1989 р., з часу становлення Словацької Республіки, з'явилося понад 30 нових вузів: у 1991 р. – Університет Матея Бели в м. Банська Бистриця, в 1992 р. – Університет в м. Трнава і

Поліцейська академія в м. Братислава, в 1997 р. – Університет св. Кирила і Мефодія в м. Трнава, Університет ім. Дубчека в м. Тренчин та Університет в м. Пряшів, у 2004 р. – Університет Яна Сельє в м. Комарно (з угорською мовою навчання), у 2005 р. – Міжнародний бізнес-коледж ISM Словаччини в м. Пряшів, Центральний Європейський коледж в м. Скаліца і Технологічний інститут в м. Дубніца над Вагом, у 2006 р. – Братиславська міжнародна школа гуманітарних наук та ін.

Нині у Словаччині підготовку за економічними спеціальностями ведуть понад 20 вузів. Провідним з них, що надає вищу освіту в галузі економіки та управління бізнесом, є Економічний університет в Братиславі. На високому науково-методичному рівні забезпечується підготовка фахівців у сфері економіки в Університеті Коменського, незважаючи на те, що серед 13 факультетів наймолодшими є факультет менеджменту (1991) і факультет соціально-економічних наук (2002). Однією з найкращих і популярних тут є програма підготовки магістрів в галузі економіки. З метою підвищення якості викладання та впровадження докторської програми за фахом «економіка та фінанси» Університет Коменського почав співпрацю з Пітсбургським університетом (США). Вищу економічну освіту в країні забезпечують й інші вузи: Університет Матея Бела в м. Банська Бистриця, Сільськогосподарський університет в м. Нітра, Тренчинський університет, Університет Жиліна, Технічний університет в Кошице.

Вища економічна школа з кінця 1990-х років активно включилась у впровадження ідей Болонського процесу. Вона надає освіту за трьома рівнями: бакалаврський, інженерний, докторський. Освітні програми, як правило, починаються з програми бакалавра, навчання за якою триває 6 семестрів, після чого – програма підготовки магістра протягом 4 семестрів. Випускники вузів отримують спеціальність «інженер» або науковий ступінь «магістр», що дозволяє продовжити навчання за докторською програмою.

З метою реалізації завдань Болонського процесу щодо освіти дорослих, освіти впродовж усього життя, пріоритетного розвитку інноваційно-технологічних досліджень словацькі вузи активно співпрацюють з провідними науковими установами: Інститутом словацької та світової економіки АН Словаччини, Інститутом прогнозування АН Словаччини; Інститутом проблем інформатики і статистики (Інфостат), що спеціалізується на прогнозуванні макроекономічних тенденцій. До речі, Інфостат був заснований на підставі угоди між Чехословаччиною та ООН в рамках програми розвитку співробітництва. На сучасному етапі Інфостат є агентством Словацького статистичного Officeand, де працює майже 140 осіб. Основним інформаційним продуктом є формування короткострокових прогнозів розвитку словацької економіки, що використовується як для прогнозування розвитку підприємницької діяльності, так і для розробки програм регіонального та державного розвитку, формування освітніх програм тощо [7; 11].

Вартий уваги досвід Центру економічного та соціального аналізу, який заснувала група економістів і соціологів з ліберальними цінностями і більш відомий як MESA-10. Він є незалежною, неурядовою та некомерційною організацією, основна мета якої полягає у підтримці вільної ринкової економіки, принципів і цінностей – таких, як вільна конкуренція, рівність можливостей, свобода підприємництва, недоторканність приватної власності, відкритості економіки. Щомісячні доповіді про розвиток словацької економіки та наукові розробки широко використовуються міжнародними і місцевими аналітиками. Прикладом цього є аналіз конкурентоспроможності Закарпатської обл. України, що дає змогу потенційним міжнародним інвесторам визначитися з можливістю науково-технологічної співпраці в цьому регіоні [10].

У Словаччині активно функціонують громадські організації, які займаються проблемами економіки і часто дають актуальний інформаційний продукт, який використовується державними і науковими інституціями. Такими є Федерація асоціацій роботодавців, Центр економічного розвитку, Центр наукової та технічної інформації, Інститут економічних і соціальних реформ, Організація економічного співробітництва та розвитку. Словацьке агентство інвестицій та розвитку торгівлі. Діяльність цих організацій сприяє розвитку системи бізнес-консультування, проведення семінарів, конференцій на національному та міжнародному рівнях, розвитку словацької економіки і зниженню рівня безробіття, підтримки експортної діяльності словацьких компаній та управління структурних фондів ЄС, формуванню джерел економічної інформації, що в умовах глобалізації та інтеграції є надзвичайно важливим.

Поглибленню і розширенню економічної освіти сприяють програми різних фондів. Актуальними є професійні програми з прикладної економіки (РРАЕ), що були організовані спільно з Технологічним університетом у Відні та Університетом Пітсбурга. За програмою РРАЕ навчалися студенти з різних країн, деякі з них продовжують навчання в докторантурі в Тілбурзі, Калгарі і Пітсбурзі. Викладачі, які ведуть цю програму, є провідними економістами з Віденського технічного університету, Центрально-Європейського університету в Будапешті, Карлового університету у Празі, Університету Коменського в Братиславі, Боннського університету, Університету Пітсбурга та АН Словаччини.

Багато наукових досліджень з економіки проводяться в рамках освітніх проектів, які підтримуються і фінансуються Європейською комісією, наприклад «Еразмус Мундус», «Еввідіка», «Сократ», «Леонардо да Вінчі» тощо [14]. Активно функціонує Словацька академічна асоціація міжнародної співпраці, метою якої є сприяння та координація програм з міжнародного співробітництва у словацьких вузах та інших установах, особливо в країнах ЄС в рамках різних проектів.

Аналіз формування економічної думки та вищої економічної школи в Словаччині засвідчує, що на їх розвиток і зміст впливають соціально-економічні трансформації. Разом з тим необхідно враховувати, що відбувається взаємовплив, оскільки вища освіта на сучасному етапі – це передусім спосіб орієнтації суспільства на якісні людські ресурси, передові технології в економіці, на стан і роль держави в суспільстві.

Наш стислий аналіз не вичерпує всіх проблем становлення економічної школи та розвитку економічної освіти в Словаччині у ХХ ст. На нашу думку, потребують глибокого дослідження питання щодо вдосконалення форм, змісту і методів вищої економічної освіти, пріоритетів наукових досліджень і розробки відповідної процедури оцінки в університетах і дослідницьких інститутах, фінансування системи освіти, зокрема економічної, та регулювання фінансування освітніх програм приватним капіталом, проблеми гуманізації та демократизації вищої школи в умовах інтеграції та глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гранчак І. Утворення Чехословаччини та її вплив на долю народів Центральної Європи // Закарпаття в складі Чехословаччини: проблеми відродження і національного розвитку. – Ужгород, 1999. – С. 3–20.
2. Договір з Чехословацькою державою і м. Мукачевом про заснування торговельної академії, виданий 1925 року // Державний архів Закарпатської області: Ф. 1513. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.
3. Історія економічної теорії: навч. посібник / за ред. С. М. Злупка. – К.: Знання, 2005. – 719 с.
4. Історія економічних учень: підручник. У 2 ч. / за ред В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2005. – Ч. 1. – 567 с.
5. Михайло Балудянський. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ethnos.lemky.com/history/280-mikhal-mikhajlo-mikhayil>
6. Commission welcomes OECD report underlining high return on investment in education. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/>
7. Demografický vývoj a dôchodková reforma. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hnonline.sk/c1-21336835-demograficky-vyvoj>
8. Encyklopédia slovenska. – Bratislava: Veda, 1981. – 603 s.
9. Hexner E. Grundlagen des tschechoslowakischen Kartellrechtes / E. Hexner; Herausgegeben von R. Jsay. – Berlin: Carl Heymanns Verlag, 1929. – 133 s.
10. Konkurencieschopnosti ukrajinských regiónov na príklade Transcarpathia. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mesa10.sk/subory/Projekt_Slovak_Aid_KUCR
11. Korček L. Vývin ekonomického myslenia. Stručný prehľad. – Bratislava, Esprima: 1996. – 42 s.
12. Politická elita meziválečného Československa 1918-1938. Kdo byl kdo. (edit. F. Kolář a kol.). – Praha, Pražská edice, 1998.
13. Pripravenost malých a stredných podnikov na vstup Slovenska do Európskej unie. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nadsme.proxia.sk/mediafiles/Publikacie/pripravenost_MSP
14. SAAIC. Slovenská akademická asociácia pre medzinárodnú spoluprácu. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.saaic.sk/>
15. Unčovský Ladislav: Michal Balud'anský, a Russian Economist of Russian Origin from Slovakia (in Slovak)// Ekonomický časopis. Volume 48. – N. 5. – 2000. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sav.sk/>